

BOCCACCIO OG DET NYE MENNESKE

Foredrag holdt på Askov d. 20.11.89

Når man kommer fra Dantes Guddommelige Komedie til Boccaccios *Decameron* står man over for en helt ny livsholdning. Og dog er der kun ca. 30 år mellem de to værker. Den guddommelige komedie blev færdigskrevet ca. 1321, *Decameron*, Boccaccios berømte novellesamling ca. 1350. For Dante er tilværelsen theocentrisk: Gud er centrum i et overskueligt univers, hvor alting har sin faste plads. Og alligevel er Dante kompleks; bl.a. derfor kan han endnu læses. Hans mest markante skikkelser står i et dobbeltlys. Elskende kan han skildre med indlevelse. Digteren finder på sin rejse til helvede Paolo og Francesca i de vellystiges kreds. Han spørger dem ud om hvordan deres kærlighed opstod, og deres, både høviske og sanselige kærlighed opstod naturligvis ved læsningen af roman om en af Middelalderens mest berømte elskere, Lancelot der elskede kong Arthurs dronning:

En Dag vi sad og læste til vor Gammen
Om *Lanzellot*, hvordan ham Amor binder.
Tidt gjorde Bogen blege vore Kinder,
og vore Øjne mødtes mange gange;
men eet Sted er der, som os overvinder.
Vi læste om, hvordan hin Elskovs Fange
Til Smilet kærlig med et Kys sig trænger,
da kyssed *han* min Mund, skævende bange,
ved hvem til evig Tid mit Hjerte hænger.
Os fristed Digteren til Elskovsbrøde,
og den Dag læste vi ej længer.
Mens hun fortalte mig sin Lyst og Møde,
den anden græd saa højt i Sorgens Haller,
at jeg af Medynk blev som om jeg døde,
og faldt som naar et livløst legem falder.
Helvede, 5. sang, Molbechs oversættelse.

Dante er ikke ufølsom over for kærligheden, som han også selv har dyrket, omend nok platonisk i sin tilbedelse af Beatrice. Ja de elskendes ulykke gør et så stærkt indtryk på ham, at han falder besvimet om i slutningen af den sang hvori episoden står.

I Helvede finder vi også Odysseus, forræderen der fandt på den trojanske hest, træhesten hvor de grækere skjulte sig der så steg ud af den, åbnede Trojas porte og overgav byen til ødelæggelse. Han kom som bekendt hjem igen til sin Penelope, men Dante griber en overlevering og lader ham drage ud i længsel efter ny erfaring. Han og hans besætning opsluges af bølgerne med Skærsildsbjerg i sigte. Odysseus' ord, da han opildner sine mænd til færd, kunne indvarsle en ny tid:

O Brødre! I, som Vej til Vesten funde,
skønt hundred Tusind Farer allevegne
Jer trued, sagde jeg; vil I ej unde

den korte Aftenstund, I kunne regne
af Liv endnu, at se bag Sol og Bølge
de fjerne, folketomme Verdens egne?
Lad Eders ædle Udspring ej sig dølg!
I skabtes ikke for som Dyr at leve,
men at I Dyd og Kundskab skulle følge. -
Helvede, sang 26

Kan man høre noget mere inciterende. .Og dog er Odysseus - med rette - anbragt i *Helvede*. Her igen finder vi Dantes så berømte dobbeltperspektiv: at kunne holde den menneskelige beundring sammen med den religiøse fordømmelse. Og mere skarp bliver konflikten af at det netop er den ædle opdagelsestrang der også synes forbudt i det Gudscentrerede univers, hvor mennesket skal kende sin plads. Renæssance og Middelalder tårner sammen (men som man ser var Middelalderen mere kompleks end det billede vi gør os af den).

Og nu til sammenligning Boccaccios *Decameron*. Også hans berømte novellesamling *Decameron* indeholder rejselyst, for ikke at tale om kærlighed, næsten altid sanselig, ofte kun det, men også undertiden ulykkelig. Men det guddommelige perspektiv er blevet væk. I indledningen overvejer Boccaccio kort, sammen med andre muligheder, at pesten kunne skyldes Guds vrede, men det får stå hen som en mulighed blandt flere. Og for de elskende er opfyldelsen eller ulykken endepunktet. Der findes ingen højere religiøs forklaring.

Boccaccios *Decameron* har været udråbt som et frihedsevangelium, et monument over den borgerlige fremdrift. Dette er vel ikke helt forkert, men nok alt for forenklet.

Decameron er opbygget som en rammefortælling, den første vellykkede af slagsen i Vesteuropa (orientalske modeller fandtes på Boccaccios tid). Rammen består i at syv unge piger og tre unge mænd flygter fra det pestramte Florens for at søge sikkerhed og opmuntring på landet. De flytter imellem flere lystejeendomme der alle beskrives som ordnet og idyllisk natur. For at fordrive tiden fortæller de historier, en hver dag, og det giver 100 ialt.

Denne rammefiktion der ånder idel harmoni (i kontrast til indledningens krasse skildring af det pestramte Florens), er i den nyere forskning i sig selv blevet tolket som en utopi, som en drøm om den harmoniske velordnede stat. Og noget taler for at pesten også, ud over sin egen frygtelige konkrete betydning, symboliserer et samfund i krise, et samfund i opløsning. Men herom senere.

Novellerne har mange emner. Fælles for mange af dem er at en person i en krise klarer frisag, eller ved kløgtig adfærd opnår sine ønskers mål. Her ligger initiativet, den nye tids ånd: foretagsomhed, kløgt og snilde. Men dette er langt fra alt.

Lad os se på et par noveller. I III dag, 7. novelle fortælles der fx. om Tedaldo degli Elisei og hans kærlighed til Monna Ermellina. Teodaldo har, uden at han ved hvorfor, tabt sin elskedes kærlighed. Han drager derfor fra Florens til Ancona, tager tjeneste hos en rig købmand og tjener mange penge, ja bliver hans kompagnon. Men kærlighedssavnet nager ham stadig og en dag, da han hører en af sine egne kærlighedssange foredraget, beslutter han sig til at vende tilbage til

Florens, forklædt som pilgrim. Ankommet til Florens hører han at man siger at Tedaldo, altså han selv, er vendt ukendt tilbage til byen og er blevet dræbt af Monna Ermellinas mand, fordi han elskede hende. Hendes hus finder han barrikaderet. Tedaldos brødre vil nok hævne sig; der er optræk til en af de slægtsfejder der hærgede de italienske bystater.

På hans herberg står lykken ham bi. Gennem væggen til sit værelse hører han nogle mordere fryde sig over misforståelsen. De har dræbt en anden, men misforståelsen har bragt dem i sikkerhed.

Så følger nogle overvejelser over retfærdighedens blindhed. Dommerne forsøger omhyggeligt efter sandheden, men forfalder tit til grusomhed (tortur) og får den forkerte straffet, her altså Ermellinas mand der allerede er blevet fængslet.

Allerede nu kan vi se at Boccaccio er en kompleks forfatter: nok vil Tedaldo have sin elskede tilbage (og altså sætte nye horn i panden på hendes mand), men han vil også redde manden fra en uretfærdig dom, og han vil endog undgå en katastrofal slægtsfejde. Hos få andre novelleforfattere, inspireret af Boccaccio, finder man en person der skal nå så mange mål på en gang - og i én handling!

Tedaldo opsøger nu sin elskede. stadig forklædt som pilgrim, og får fralokket hende grunden til at hun brød med ham: en munk bildte hende ind at kærligheden var en synd. Han holder nu et fyrigt indlæg imod de falske munke og overbeviser sin elskede om at hun er blevet vildledt. Derefter kaster han kappen, og det er nok til at genvinde hendes kærlighed. Den oprigtige kærlighed kender hos Boccaccio ikke til list over for den elskede!

Men fuldbyrdelsen udsættes. For det er mandens liv det gælder. Tedaldo opsøger nu dommeren og forklarer ham sagens rette sammenhæng. Dommeren lader de skyldige gribe, og de bryder sammen under truslen om tortur!

Men endnu står en opgave tilbage: at få forsonet Tedaldos brødre og Aldobrandini, Ermellinas mand. Også dette lykkes. Tedaldo afkræver Aldobrandini det løfte at han ikke vil hævne sig, og han lader ham indbyde til en fest, hvor Aldobrandini skal give medlemmerne af Tedaldos slægt fredskysset. Det skal Monna Ermellina også, skønt hun på skrømt vægrer sig ved at gøre det. Omsider giver hun efter for sin mands indtrængende bøn! Og hendes fredskys til Tedaldo kommer således til at besejle genoprettelsen af deres forhold. Kysset er en list: manden kender kun dets ene betydning, men det er også alvorligt ment, for freden mellem slægterne oprettes faktisk.

Vi har her en meget kompleks novelle, hvor gamle og nye dyder forenes: mandens og slægtens liv over for individernes lidenskab. Og mærk hvordan personligt initiativ tilsmiles af skæbnen. Lykken står den kække bi. Det personlige initiativ udfolder sig, men tager vare på de sociale værdier.

Denne novelle er der intet kendt forlæg til. Den hører til en lille gruppe originale noveller der udspiller sig i Florens, forholdsvis nær på nutiden (dog stadig i en generations afstand). Men *Decameron* er mere end denne novelle. Boccaccios værk citerer og spiller på stort set hele den

skriftlige og mundtlige tradition hans tid kendte.

Giovanni Boccaccio blev født i 1313, uden for ægteskabet, Hans far, der stammede fra Certaldo (nær Florens), tog barnet ham til sig. Boccaccios stedmoder var forøvrigt af samme slægt som Dantes Beatrice. Han voksede op i Florens, men en legende, som han sikkert selv har spundet ud fra tidens legendestof, vil at han var uægte søn af en fyrstelig kvinde i Paris (hvor faderen faktisk opholdt sig på det rette tidspunkt). Legenden vil også at den Fiammetta han besynger i sine ungdomsromaner skulle være en uægte datter af Robert af Anjou (af det dynasti der regerede i kongeriget Napoli). Forøvrigt er denne legende længe blevet taget for gode vare. Den figurerer endnu i et seriøst italiensk opslagsværk fra 1957! Navnet Fiammetta bæres også af en af beretterne i *Decameron*.

I sin ungdom kom Boccaccio i købmandslære i Napoli, men han dyrkede digtekunsten langt mere end købmandsgerningen. Han stiftede her bekendtskab med den høviske digtetrade (Anjouhoffet, der regerede i Napoli, kom fra Frankrig), men også med byzantinske og arabiske overleveringer. Når man dertil lægger at Boccaccio også var en af de tidlige humanister, kan man sige at han i det mindste i bredden omfattede hele sin tids dannelse (måske bortset fra dele af den skolastiske tradition der i Italien var ved at komme i miskredit).

Og sammenligner man *Decameron* med andre novellesamlinger (*Decameron*s succes affødte nemlig i de følgende århundreder et utal af efterligninger) vil man næppe i nogen af dem finde samme vidde, samme udsyn, samme verdensborgerånd

I 1340 krakkede bankierfirmaet Bardierne, hvor Boccaccios far var ansat, og digteren blev kaldt hjem til Florens og stillet over for den hårde virkelighed med både familieproblemer og krise i byens politiske liv. Herefter tilbragte Boccaccio det meste af sin tid i Florens, dog først med kortere eller længere ophold i andre italienske byer.

Hans ry voksede, andre værker fulgte efter *Decameron*, de fleste på latin, og Boccaccio blev ven med den store digter og humanist Petrarca. I Florens' politiske liv blev han en betroet mand og fik overdraget flere missioner til andre italienske bystater. Han fik oprettet en lærestol i græsk og fik sat en oversættelse af Homer igang. En religiøs vækkelse indtraf i hans senere år, og en anden legende vil at Boccaccio skulle have ønsket at tilintetgøre *Decameron*, men blev afholdt derfra af sin ven Petrarca. Det står dog nu fast at han kort før sin død udarbejdede et revideret manuskript af den (husk at bogtrykkerkunsten ikke var opfundet). Boccaccio fremmede også studiet af Dante, som han kommenterede i offentlige forelæsninger og som han skrev et par værker om. Han døde i 1373, et år efter sin ven Petrarca.

Men den sene Boccaccios latinske værker er langt mere aristokratiske, eller om man vil hildet i de antikke forbilleder. Når der skrives på latin, bliver verdenssynet et andet, eller om man vil, humanisternes latin trænger frem fordi et andet verdenssyn står på programmet, et verdenssyn der sandsynligvis kan sættes i forbindelse med de nye standsskel der udvikles i de gamle bystater.

Det billede *Decameron* giver af liv og samfund stemmer ikke altid overens med det der udtrykkes i Boccaccios latinske digtning. *Decameron* står som et fuldgyldigt udtryk for den

italienske bystat, og det er den der er blevet et strålende monument over sin tid (som *Den guddommelige Komædie* er det for perioden kort før). Det italienske samfund var nemlig i en rivende udvikling, og også dette kan man se ved en sammenligning mellem de to store, en sammenligning som jeg allerede har givet et par eksempler på.

Derfor et par enkelte ord om samfundet. Middelalderen er mange ting. Den er også en vældig udvikling i samfundet. Med de italienske bystaters opkomst afprøvedes også de første former for kapitalisme: Florens og ikke mindst Venedig havde net af handelsforbindelser der strakte sig over Frankrig, England, Tyskland, den nære Orient, både til det hensygnende Østromerske rige og til den muhamedanske verden, til hvilken forholdet var kompliceret, men ikke altid fjendtligt. Middelhavet var i det 13. og 14. århundrede et område med et stærkt kulturelt fællesskab. Florens var på en gang en beskeden bystat der kom i rivende vækst, og udgangspunkt for et internationalt netværk, økonomisk, men også kulturelt.

Byen havde nået et første højdepunkt i Dantes tid. Da de sorte i 1301 fordrev de hvide, det parti som Dante tilhørte, standsedes foreløbig en udvikling der havde givet stadig større befolkningslag del i byens styre.

Byens styre blev derefter oligarkisk, men de folkelige rørelser var ikke døde. Efter at den florentinske kapitalisme havde været igennem nogle svære kriser med bankkrak, Bardi'erne og Peruzzi'erne, kom der en demokratisk rørelse, der først gav sig udslag i et diktatur; hertugen af Athen var blevet indkaldt som fyrste, og han ville snart gøre sig enevældig. Han støttede sig på de samfundsgrupper der var blevet udelukkede fra politisk indflydelse og gav farverne ret til at danne deres eget lav (farverne stod i modsætning til det mægtige uldfabrikantlav), men hurtigt vakte hans enevældige ambitioner flertallets mishag, og han blev styrtet i 1347. Men næppe var en vis stabilitet opnået før Florens rammes af en katastrofe af europæisk omfang: den sorte død. Denne pest anslås at have revet omkring 1/3 af Europas befolkning bort; ulykkens omfang varierede meget efter de forskellige egne, men slog hårdest til i byer og tætbefolkede områder. Boccaccio har i indledningen til sit hovedværk *Decameron* givet en rystende skildring af. Den bliver ikke dårligere af at være skrevet af efter Lukrets *De Rerum Naturae* (der også indeholder en frygtelig skildring af en pest i Athen). I tiden indtil kort efter Boccaccios død sker der atter en udvikling i demokratisk retning. De lavere lav kommer i modsætning til de større (især uldfabrikanterne). Det hele ender med Ciompi-oprøret, hvor de uden lav for en kort tid får del i bystyret. Derefter kommer der en højborgerlig reaktion der på langt sigt fører til Medici'ernes styre, og altså til oprettelsen af et de facto fyrstedømme, en udvikling der allerede var næsten fuldført i de andre italienske bystater.

Boccaccio, *Decameron*s Boccaccio, er derfor ikke den ukomplicerede fremskridtsoptimist som tidligere tider har villet gøre ham til. Heller ikke er han et umiddelbart udtryk for et fremstormende, expanderende borgerskab. Han skriver i en krisesituation, og et af hans polemiske fif er at holde de heroiske slægter frem for sin samtid - lidt på samme måde som det sker i de islandske sagaer. Og de heroiske slægter ligger såmænd oftest kun en eller to generationer

tilbage. Boccaccio tilhører storborgerskabet. Alligevel er hans novellesamling en af de få hvor alle samfundsklasser kommer til udtryk. Det gælder fx. i novellen om Cisti fornaio, bageren Cisti, der sætter en stormands tjener på plads: stormanden har hørt at Cisti har en udmærket vin og sender en tjener hen med bøn om at måtte få lidt af den, men tjeneren tager en kæmpekrukke med. Cisti siger da til ham at hans herre bestemt må have sendt ham ikke efter vin, men til Arno-floden. Og stormanden forstår en halvkvædet vise (VI,2). Et bud for en uldfabrikant og en uldspinderske (altså to af dem uden lav) kan blive helte i en tragisk kærlighedshistorie (IV,6). En adelsmands datter gennemlever en ulykkelig kærlighed til en anden ung mand af lav stand, og tilsidst, ganske vist efter at elskereren er død (af hjerteslag) siger hendes far at han nok ville have indvilliget i et ægteskab (IV,5). Der er den berømte novelle hvor en fyrstedatters far lader hendes elsker dræbe og hans hjerte frembære for hende i en sølvpokal. Hun begår derefter selvmord og lader faderen utrøstelig tilbage. I denne vil en moderne læser kunne se et typisk eksempel på en faderbinding. Men nok så vigtigt er det at i datterens lange tale til faderen, finder vi formuleret et krav om fuld personlig udfoldelse, indbefattende kærligheden, der altså også er sanselig (IV,1).

Den slags noveller må vi huske, når vi læser de lystige noveller om bedragne ægtemand (de fleste står i den 7. dag). Kravet om seksuel udfoldelse skal ses som et krav om udfoldelse af det hele menneske.

Der er også flere noveller der lader børn af forskellig stand finde sammen. Boccaccio er nok den eneste (alvorlige) novelleforfatter der ser stort på de sociale barrierer.

En ting til: Boccaccios kærlighedsopfattelse forudsætter fuld frihed. Han vender sig derfor ikke alene imod standsbarrierer, men også imod den dekadente høviske adfærdskodeks, hvorefter en dame burde give efter, hvis hun blev kurtiseret på den rette måde. Et par noveller fortæller således om, hvordan en dame kan skaffe sig af med ubelejlige bejlere ((VIII,4; IX,1).

En af Boccaccios berømteste noveller er den om falken. Federigo degli Alberighi har længe elsket en dame og givet alt ud på at kurtisere hende. Hun afslår. Men da hendes lille dreng bliver syg og kun ønsker sig Federigos jagtfalk, opsøger hun ham for at bede ham om den (falken er det kæreste han har tilbage). Blot har Federigo ladet falken slagte for dog at kunne byde sin dame på et anstændigt måltid. Dette må han indrømme, og damen drager hjem med uforrettet sag. Barnet dør, og senere, da hun er blevet enke, tænker hun på Federigo. Hun gifter sig med ham, og til dem der bebrejder hende den afstand i rigdom der skiller dem siger hun, at bedre er en mand uden penge end penge uden en mand.

Men vi bringes rundt i hele Middelhavsområdet, møder den sagnomspundne Saladin, de kristnes modstander, der gør en værdigere figur end de kristne. Han står som et af de mest fuldbyrdede eksempler på ædelmod, forøvrigt helt i overensstemmelse med den rolle traditionen havde tillagt ham (X,10). Vi færdes blandt ædle sørøvere og landevejsrøvere. Kort sagt, der er vidde og rum omkring personerne.

Nu går Boccaccio heller ikke af vejen for at komme ind på mere kontroversielle emner. Han var vel på det tidspunkt han skrev *Decameron* det man ville kalde traditionel kristen, vanekristen (uden nedsættende nuancer), men ikke alle religionens manifestationer tiltaler ham. Mange af hans bedragne ægtemænd er skikkelige fjolser der tilhører de lægbroderskaber der florerede i tiden (og som også havde sociale formål; egentlig organisation af arbejderne var for det meste forbudt).

Men også curien i Rom får læst og påskrevet. En jøde vil først ikke omvende sig til kristendommen. Han indvilliger dog i at tage til Rom for at se religionens højborg nøjere. Og han kommer omvendt hjem. Men hvorfor? Jo han har i Rom kun set de syv dødssynder i fuldt flor, ja han mener at curien gør alt for at udrydde den sande kristendom, men kristendommen vinder jo frem alligevel, så det kan kun skyldes Helligånden (og altså ikke gejstligheden!).

Værre er næsten den første novelle. Jeg vil slutte af med at omtale den og så slutnovellen. I den ligger en ågerkarl for døden hos to andre, florentinske, ågerkarle. Den døende er et af de værste mennesker der har levet; også hans liv kan resumeres med de syv dødssynder, han har aldrig været i kirke eller i nærheden af sakramenterne, og når han ikke har elsket kvinderne er det fordi han er homoseksuel. De florentinske ågerkarle bliver bange for at folket skal plyndre deres hus, når det hører hvem de huser. Men dette udskud af et menneske viser på dødslejet en konduite og en selvbeherskelse der overgår mange heltes. Han får tilkaldt den frommeste skriftefader der findes, og hans skriftemål former sig sådan at den hellige munk bedrages og udråber storsynderen til helgen. Ikke nok med det. Hans grav bliver et valfartssted, hvor der sker omvendelser i massevis, ja det påstås at der sker mirakler ved hans grav. Ganske vist hedder det til sidst at Gud ikke ser på vore fejltagelser, men på den rene tro der måtte besjæle os, men alligevel...

Den sidste novelle er blevet berømt uden for sin kontekst. Det drejer sig om historien om den tålmodige Griselda, der gennem Petrarcas latinske bearbejdelse har givet stof til Danmarks mest solgte folkebog.

Den fattige bondepige, Griselda, bliver gift med grev Gualtieri, der egentlig ikke ville gifte sig, men gør det på sine mænds indstændige bønner. Dog betinger han sig at hun hverken i ord eller gerning må ytre mishag med, hvad han måtte foretage sig imod hende. Han lader nu hendes to børn fjerne (hun tror de bliver dræbt) og forskyder hende tilsidst til fordel for en yngre brud, ja hun må varte op ved brylluppet. Som bekendt drejer det sig om forstillelse; den unge pige er Griseldas datter, og selv bliver hun genindsat i ægtehustruens rettigheder og hyldet som en meget kløgtig kvinde. Men hvad er nu meningen med denne historie, den sidste i samlingen? Fortælleren Dioneo siger at greven havde fortjent at få sat et par gode horn i panden. Eller hør en af slutkommentarerne:

Hvad andet kan vi vel sige hertil, end at en himmelsk ånd også kan finde vej til fattige hyrder, medens der ofte på det kongelige sæde kan sidde en, der bedre egnede sig til at vogte svin end svinge sceptret over menneskene?

Går Boccaccio nu pludselig ind for at kvinden skal underkaste sig fuldstændig (sådan som folkebøgerne udvikler historien!)? Eller kaster ironien sit lys over resten af de ædle handlinger i den tiende dag? Eller er det en slags "jo værre, des bedre"-historie, altså en "Hvad fatter gør"-fortælling? Selv har jeg foreslået at greven kunne stå for livet i hele dets vilkårlige skalten og valten med mennesket, for lykken, Fortuna. På en vis måde kunne han repræsentere selve livet, irrationelt som pesten i indledningen. Denne tolkning ville stemme med en grundholdning i *Decameron*: mennesket lever udsat, men lykken står den kække bi, ret som senere hos Machiavelli, men den løser heller ikke alle problemer.

Decameron ender med en gåde. Det er svært at føje alt sammen til en enhed, til en overbevisning. Men læseren har været langt omkring, set mange problemer og set nye originale løsningsforsøg. Det nye frie menneskebillede var allerede truet af udviklingen i samfundet. Men længslen tilbage til et idealiseret Florens giver sig i *Decameron* det resultat at det mest åbne kunstværk man endnu havde set blev skabt.